

Lyhyt Sonkajärven historia

Eero Sillanpää

(perustuu kunnan 70-vuotisjuhlassa 16.4.1992 esitettyyn historiikkiin)

Tarinoiden kertomaa

Tarinan mukaan Sonkajärven ensimmäinen Tuovinen vaelteli joskus 1500-luvulla tšekäläisessä erämaassa itselleen maita merkitsemässä. Pari päivää samoiltuaan ja puihin pilkkoja veistettyään hän harmikseen törmäsi Räsänen uudistuvalla. Oli Räsänen ehtinyt Sonkajärvelle ennen Tuovista. Ettei tulisi tungosta Tuovinen määräsi vähäväkisen Räsänen häipymään kevääseen mennessä maisemista. Räsänen uskoi ja totteli vasta, kun Tuovinen oli käynyt purkamassa hänen tupansa. Myöhemmin Tuovinen tapasi toisen lähinaapurinsa Huttusen. Nyt ei riitä syntynyt, sillä naapuruksilla oli välimatkaa sentään kolmisenkymmentä kilometriä. Aikaa kului ja väkeä lappoi tänne lisää. Tuli Juntusia ja tuli Eskelisiä. Tuli myös Rönkkö Kuopion Pöljältä vävyksi Huuhkajan Huttuselle ja peri aikanaan appensa maat. Perintömaansa rajoja käydessä Rönköltä kului puhki kahdet housut - oli sen verran lääniä. Sonkajärvi on aina ollut itsellisten - väliin itsepäistenkin - ihmisten asuinpaikka. Kai se itsellisyys on perua näiltä sukupolvilta, jotka ensimmäisinä hakeutuivat tänne etäisiin erämaihin, kauaksi kruunun virkamiehistä ja muista päällepäsmäreistä.

Sonkajärven kunta täytti 75 vuonna 1997. Kunnan historiaa ei kuitenkaan voida kirjoittaa rajoittamalla näihin seitsemään kymmeneen viiteen vuoteen. Sivuoitettakoon nyt sentään Sonkajärven kivikausi, pronssikausi, lappalaisaika, Tavisalmen pitäjään kuuluminen, isoviha, kreivin aika ja monet muut merkittävät aikakaudet.

Iisalmen aika

Erikoismaininnan ansaitsee kuitenkin vuosi 1627, jolloin Sonkajärvestä tehtiin Iisalmen pitäjän kantakylä. Asukkaita tässä pitäjässä eli Iisalmessa, Sonkajärvellä, Vieremällä, Kiuruvedellä, Pielavedellä ja Varpaisjärvellä sanotaan olleen tuolloin yhteensä n. 600. Siltä ajalta juontaa juurensa Ylä-Savon yhteistyö.

Harpataan ajassa eteempään. Vuosi 1831 oli merkittävä. Silloin kauppaneuvos Zachris Franzen perusti Jyrkänkosken rautaruukin. Jyrkän ruukin seutu on ollut ihan viime aikoinakin vahvasti esillä Sonkajärven kunnallispolitiikassa

Rutakon ruhtinaskunta

Tullaan sitten vuoteen 1854 ja lähestytään Sonkajärven historian kiehtovinta ajanjaksoa. Tuona vuonna muodostettiin Iisalmen seurakunnan alainen Rutakon rukoushuonekunta. Keisarillinen päätös oli tehty tietenkin itsenäisyyttä havittelevien sonkajärveläisten aloitteesta. Rutakon rukoushuonekunta sai omat kirkonkirjat, hautausmaan ja rukoushuoneen, jollainen pystytettiin Hynylän talosta ostetuista vanhoista hirsistä. Kellotapuli tehtiin vanhasta tuulimyllystä. Vajaa 20 vuotta myöhemmin eli v. 1872 sattui sitten vallan kummia: Rutakon rukoushuonekunta aloitti maallisen kunnallisen toiminnan. Tukena oli vuoden 1865 kunnallisasetus vahingossa tai tahallaan väärin käsitettynä. Tilanne oli todella erikoinen. Rutakon kunnassa alettiin pitää omia kuntakokouksia, kerätä veroja, perustaa kunnallisia rahastoja ja hoitaa lainajyväästöä, niin kuin itsenäisen kunnan kuuluikin tehdä. Samalla osallistuttiin visusti Iisalmen kuntakokouksiin manttaalien mukaisella edustuksella. Iisalmen kuntakokouksen asioita jopa valmisteltiin Rutakon kuntakokouksessa. Rutakon kunta eli "Rutakon ruhtinaskunta", niin kuin sitä leikillisesti nimitettiin, toimi lähes itsenäisen kunnan tavoin 34 vuotta. Lopulta iisalmelaiset äkämystyivät, kantelivat kuvernöörille ja tämä v. 1902 totesi Rutakon kunnan kerrassaan laittomaksi. Rutakkolaiset sinnittelivät kuitenkin vuoteen 1906 saakka, jolloin vasta alistuttiin liittymään Iisalmeen.

Rutakon ruhtinas

Itsenäiselle Suomen tasavallalle luotiin vankka perusta autonomisen suuriruhtinaskunnan aikana. Samalla tavoin nykyiselle Sonkajärven kunnalle luotiin pohja Rutakon ruhtinaskunnan aikana. Tätä aikaa kannattaa sen vuoksi käsitellä vähän pitempäänkin. Ruhtinaskunnassa oli tietysti ruhtinas. Rutakon ruhtinas oli Taipaleen talon isäntä Paavo Ruotsalainen, paikkakunnan vaikutusvaltaisin kunnallismies. Hän toimi mm. parin vuosikymmenen ajan kunnanhallitusta vastanneen kunnallislautakunnan puheenjohtajana. Yhteen aikaan hän oli myös rukoushuonekunnan taloudenhoitajana. Iisalmen emäseurakunnasta lähetettiin kerran mies tarkastamaan tilejä. Tulot ja menot oli merkitty kirjanpitoon, mutta tilintarkastaja kehtasi pyytää myös tositteita nähdäkseen. Ruhtinas suuttui, löi nyrkkiä pöytään ja sanoi: "Jos ei minua uskota, niin tuossa on sulle koko roska!" Siihen oli tilintarkastajan tyydyttävä.

Tarkkaa taloudenpitoa

Rutakon ruhtinaskunnassa pidettiin tarkkaa taloutta. Kirjanpito perustui erilaisiin kassoihin ja rahastoihin. Oli vaivauskassa, äyrikassa, koiraverokassa, köyhäin lasten opetuskassa, Englannin ystävien lahjarahasto, hätäapukassa, lainamakasiinin tili- ja manttaalikassa jne. Erikoista oli, että kassojen varat oli suurimmaksi osaksi lainattu aina parillekymmenelle Rutakon suurimmalle talolliselle. Joskus piti kunnan ottaa käteisvaroja saadakseen lainaa, kun talollisille lainattuja kunnan rahoja ei siihen hätään saatu.

Asioista kyllä huolehdittiin tunnollisesti. Sosiaalihuoltokin pelasi. Vaivauskassan kirjanpidosta ja pöytäkirjoista löytyy tällaisia merkintöjä: "Annettu Paavo Hirvoselle 3 mk ja arkunlauvvat. Annettu N.N:n akalle paita -:80, turkki 3,60 ja arkku 1mk." "Otettiin keskusteltavaksi lois A.A:n talvikortteerista ja kokous päätti, että sanottu henkilö saapi asuva kunnassamme mistä vain saapi sijapaikan."

Koululaitoksen synty

Ruhtinaskunta perusti myös kouluja: Sukevalle 1887, Jyrkälle 1888, Rutakolle 1896. Jyrkälle tosin oli jo 1867 perustettu tehtaan koulu, joka oli jopa kaksikielinen. Sitäkin ennen eli todennäköisesti vuosina 1855-65 Jyrkällä oli Janne Hordh-niminen ruukin työntekijä pitänyt sunnuntaikoulua, ns. hiekkalaatikkokoulua. Tässä yhteydessä mainittakoon, että enimmillään Sonkajärvellä on ollut 34 koulupiiriä v. 1957. Nyt ollaan taas lähempänä ruhtinaskunnan aikoja. Lainakirjastokin Sonkajärvellä oli tuolloin 1800-luvulla. Se sijaitsi Taipaleen talossa.

Kuntakokous otti vuosisadan lopulla kantaa myös Savon radan rakentamiseen. Pöytäkirja kertoo: "Ja Rutakon kuntakokous myönsi sanotun rautatien eduksi kaksi työpäivää aina henkirahaa maksavan miehenpuolen kohdasta, jos rata tulee Savon radalta Iisalmen kautta Kajaaniin ja jos mainittu rautatie kulkisi koskemalla Rutakon kunnan maita, niin antaa Rutakon kunta 50 liipettä aina manttaaliverolta."

Itsenäiseksi kunnaksi

Sonkajärven seurakunta erotettiin Iisalmen emäseurakunnasta 1920, ja kaksi vuotta myöhemmin toteutui sitten se kaivattu kunnallinen ero. Ensimmäinen kunnanvaltuuston kokous pidettiin Reittu Sirviön talossa Kukkaromäessä. Ensimmäinen kunnantalo rakennettiin Rutakon rukoushuoneen eli alun perin Hynylän talon vanhoista hirsistä. Myöhemmin ostettiin kunnantaloksi entinen apteekki, joka myöhemmin toimi kirjastotalona ja nykyään Kehy-pajana. 1970-luvulla rakennettiin nyt käytössä oleva, kansan suussa betonibunkkeriksi ristitty virastotalo.

Kunnalliselämä sujui sutjakkaasti, kun olivat ne ruhtinaskunnan kokemukset tukena. 30-luvulla oli tosin vähän levotonta, kuten koko valtakunnassa. Kerran tunkeutui valtuuston kokoukseen joukko aseellisia miehiä tarkoituksenaan viedä Venäjälle kommunisteiksi epäillyt valtuutetut. Nämä kuitenkin ennättivät paeta metsään. Siitä eteenpäin 30-luvulla hylättiin armotta vaalilistat, joilla oli kommunisteja. Esim. 1930 36:sta listasta hylättiin tällä perusteella 12.

Takkuistakin toisinaan

Joskus oli päätöksenteko takkuistakin. Kunnalliskodin rakennushanke on siitä esimerkkinä. 20-luvulla alettiin suunnitella tilan ostamista kunnalliskotia varten. 1931 ostettiinkin Aittokosken tila. Asia ei kuitenkaan edennyt pitemmälle, kunnes KHO velvoitti kunnan uhkasakon voimalla rakentamaan kunnalliskotia. Vielä silloinkin eräät kunnan johtomiehet tuumivat, että tulee huokeammaksi maksaa sakko kuin rakentaa kunnalliskoti. 1939 päästiin kuitenkin rakentamisen alkuun. Talo valmistui 1945.

Sukevalaiset eivät jostakin syystä oikein viihtyneet Sonkajärven kunnassa. V. 1925 he tekivät valtioneuvostolle esityksen oman kunnan perustamisesta. Ei onnistunut. Esitys uusittiin 1940-luvun lopulla - turhaan silloinkin. Vuonna 1950 toteutui kuitenkin Sukevan seurakunnallinen ero.

Sotien aika kaikkine ilmiöineen ansaitsi historiikissa oman lukunsa. Kiteytetään sen kuitenkin yhteen Vapaan Huollon pöytäkirjan lauseeseen vuodelta 1942: "Kynttilöitä päätettiin antaa kaatuneiden sankarien kotiin hautajaistilaisuuteen 2 kpl kuhunkin." Kaatuneita sankareita on paikkakunnan kirkkomaihin haudattu 220 kpl.

Melkoista voimainponnistusta Sonkajärvelle merkitsi n. 2000 etupäässä Korpiselästä kotoisin olevan siirtolaisen asuttaminen välirauhan aikana. Siirtolaisten myötä kunnan väkiluku kohosi ja oli v.1953 korkeimmillaan 10.981 henkeä. Nyt on menty alle 6.000:n.

Tähtihetkiä

Kaikkien itsenäisen Sonkajärven kunnan aikaansaannoksien tai saamattomuuksien tarkempaan selvittelyyn ei ole syytä. Joitakin tähtihetkiä kannattaa kuitenkin mainita, sekä kunnan että valtion aikaansaamia: Rutakolla oli ollut lainakirjasto jo 1800-luvulla, mutta varsinainen kunnan kantakirjasto perustettiin 1923. Uusi upea kirjastotalo valmistui v. 1993.

"Rutakon rosivot" ja heidän kollegansa olivat saannet v.1914 oman kodin, sillä silloin oli Sukevalle perustettu vankila. 1940-luvun alussa vankilan alueella käynnistyi epävirallinen oppikoulu, jonka perillinen oli sitten 1958 perustettu Sukevan yksityinen yhteiskoulu. Syksyllä 1963 aloitti toimintansa yliopistoon johtava Sonkajärven yhteislyseo. Siirtyminen peruskoulujärjestelmään v. 1974 muutti nämä koulukuviot. Paikkakunnan suurin oppilaitos Sonkajärven kansalaisopisto perustettiin 1968.

Aivan erityistä sinnikkyyttä vaati oman terveystakeskuksen saaminen. Taistelu siitä käytiin 70-luvulla, uusi terveystakeskus valmistui 1982 ja vanhainkoti sen yhteyteen vähän myöhemmin.

Sonkajärven kunnan menneiden vuosikymmenien viranhaltijoita sen paremmin kuin luottamushenkilöitäkään en lähde luettelemaan. Nostan heille kuitenkin hengessäni hattua, sillä kunnialla he hommansa hoitivat - usein erittäin vaikeissa olosuhteissa. Yhden virkamiehen kuitenkin mainitsen: Heikki Miettisen. Hän hoiti kunnankirjurin tehtäviä 17 vuotta ja sen jälkeen kunnanjohtajan tehtäviä saman verran, yhteensä 34 vuotta.

Hyväksi lopuksi: arvelen, että Rutakon ruhtinas siellä pilven reunalla on suhteellisen tyytyväinen Sonkajärven kunnan kehitykseen. Ainakin tähän saakka.

